

การเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคดิจิทัล*

SOCIAL MOVEMENT IN DIGITAL AGE

สุรศักดิ์ ศรีธรรมกุล

Surasak Srithammakul

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University, Thailand

E-mail: ass.tae@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้จะกล่าวถึงแนวคิดของการเคลื่อนไหวทางสังคมกับสังคมดิจิทัล เป็นเครื่องมือที่บุคคลนำสื่อมาเป็นตัวกลางในการออกมาเรียกร้องเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปในทิศทางที่กลุ่มคนต้องการ ซึ่งการเกิดขึ้นของสังคมดิจิทัลโดยเฉพาะสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์เอื้อประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม เนื่องจากการสื่อสารผ่านสังคมดิจิทัลนั้นเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two - way Communication) ทำให้ผู้รับสารสามารถเปลี่ยนสถานะไปเป็นผู้ส่งสารได้ จึงเป็นการกระจายอำนาจของการสื่อสารในวงกว้าง โดยมีลักษณะการส่งเสริมการรวมกลุ่มกันทางสังคมและการร่วมมือกันในการกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเป็นกาลเฉพาะในโลกเสมือนจริง การเคลื่อนไหวทางสังคมในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จึงเป็นการเคลื่อนไหวที่สามารถเกิดได้ง่ายกว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคสื่อสารมวลชนในอดีต การเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคดิจิทัลต้องพิจารณาถึงค่านิยม ความเชื่อ และอุดมการณ์ ของบุคคลสำคัญในสถาบันทางสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมถึงพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม เพื่อสนองความต้องการร่วมกันในด้านต่าง ๆ และเพื่อการคงอยู่ของสังคมโดยรวม แบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความชัดเจนแน่นอน และเป็นไปตามวัฒนธรรมของสังคม ในฐานะพลเมืองที่ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม การเรียนรู้และเข้าใจถึงสิทธิและความรับผิดชอบในสังคมออนไลน์ย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ดี การเรียนรู้ในโลกดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมเกิดเสียงสาธารณะที่สามารถเปิดพื้นที่ให้เสียงท้องถิ่นพูดในเรื่องราวของตนมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การเคลื่อนไหวทางสังคม, สังคมดิจิทัล, อุดมการณ์ทางการเมือง

---

* Received 4 July 2020; Revised 21 September 2020; Accepted 14 October 2020

Abstract

This article is about the concept of social movement and digital society, which is the tool used as media by people in order to demand for the social change in the direction they desire. The arising of digital society, especially online social media, really benefits the social movement since the communication through digital society is a two - way communication that allows the message receiver to be the message sender as well, therefore, the communication can be reached in wider scale. It promotes the social gathering and operation in performing a specific activity in a specific time in the virtual world. So, the social movement in various dimensions including political dimension, economic dimension, and social dimension, can happen more easily than the social movement in the mass media age in the past. For the social movement in the digital age, the value, belief, and ideology of the important persons in social institute shall be considered. The consideration must also be performed on the social movement and behavior of members in the society in order to respond to mutual needs in various aspects and for the survival of the society. The patterns of various behaviors are consistent with the clear - cut social norm and with the cultures of the society. As a good digital citizen who lives in the society, learning and understanding the right and responsibility in social media is the basic important thing - learning in digital world including economic, social, and political opportunities, and cultures, leading to the public voice that makes it possible for the local people to have an opportunity to speak up their opinions and stories.

Keywords: Social Movement, Digital Society, Political Ideology

บทนำ

การเคลื่อนไหวทางสังคม หรือที่เรียกว่า Social Movement เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจนและมีเป้าหมายเดียวกัน โดยกลุ่มคนเหล่านี้อาจจะมีการดำเนินการต่อต้านหรือยกเลิกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทิศทางที่ตนปรารถนา ทั้งประเด็นทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม รวมไปถึงเชื้อชาติ ฯลฯ ซึ่งกลุ่มคนที่เข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวทางสังคมมีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละบริบท บางกลุ่มเป็นคนที่ออกมาต่อสู้เพื่อปลดแอกจากอำนาจผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรม บางกลุ่มเป็นคนที่เรียกร้องสวัสดิการและความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น บางกลุ่มก็

ออกมาเรียกร้องสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียม ความเป็นคนนั้นมีความเท่าเทียมกันไม่ว่าจะยาก ดีมีเงิน ร่ำรวยเทียบพำนันั้นก็คือ คนที่ดำเนินชีวิตเหมือนกันและบางกลุ่มเป็นชนชั้นกลางไปจนถึงชนชั้นสูงที่แย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกัน (แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล, 2563)

ปัจจุบันการสื่อสาร ถือเป็นหนึ่งปัจจัยสำคัญสำหรับการเคลื่อนไหวทางสังคม หากปราศจากการสื่อสารเป็นไปไม่ได้เลยที่จะมีการเชื่อมต่อรวมตัว แสดงพลังเพื่อการต่อรองแบบรวมหมู่ (collective action) หลังจากที่เกิดประเด็นแล้ว ในอดีตการเชื่อมต่อรวมตัว หรือการปลุกระดมเชิญชวนให้คนออกมาเคลื่อนไหวประเด็นสาธารณะต่างก็พึ่งพาการสื่อสารทั้งนั้น แต่สำหรับในโลกไซเบอร์การเข้าถึงชุมชนพบปะ ไม่จำเป็นต้องเลือกเวลา สถานที่ ชุมชนและอัตลักษณ์ที่ตายตัวเช่นนั้น สังคมออนไลน์ที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นตามสถานะของสังคมข้อมูลข่าวสาร (Information society) บนพื้นที่ไซเบอร์ (Cyberspace) เปิดช่องทางให้สะท้อนทิศทางร่วมกันในการแสดงตัวตน และสะท้อนความคาดหวังต่ออุดมการณ์ของสังคมผ่าน “สื่อสังคมออนไลน์” (Social media) ซึ่งจัดจำแนกรวมกลุ่มความหลากหลายให้เชื่อมต่อเข้าหากันได้ตามรสนิยมและพฤติกรรมการใช้งานเนื้อหาที่ ผู้ใช้เป็นผู้ผลิตเนื้อหาได้เอง (User - Generated Content หรือ UGC) บนฐานราก (Platform) ของเทคโนโลยีสารสนเทศเครือข่ายการสื่อสารสมัยใหม่ (Communication network) ความเป็นเครือข่าย (Network) คือโครงสร้างสำคัญของสังคมที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของผู้บริโภคข้อมูล (Michael Hardt & Antonio Negri, 2000)

ส่วนที่มีการแข่งขันและต่อสู้เป็นอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมาอยู่ที่ฐานแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ แม้เฟซบุ๊ก (Facebook) จะยังเป็นสื่อสังคมออนไลน์หลัก แต่ก็ไม่มีความแน่นอนใดว่าจะอยู่ยั่งยืนยง สื่อสังคมออนไลน์รายอื่นอย่างยูทูบ (YouTube) ทวิตเตอร์ (Twitter) อินสตาแกรม (Instagram) ก็พัฒนาตัวไล่ตามขึ้นมาต่อเชื่อมผู้คนในตลาดระดับโลก อีกทั้งยังพัฒนาแพลตฟอร์มสื่อสังคมและการสื่อสารหน้าใหม่ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับภูมิภาคที่ยังคอยแย่งความสนใจและเวลาของประชาชนผู้บริโภคสื่อออกไป อย่างในกรณีของโปรแกรม “ไลน์” (Line) ที่ก้าวขึ้นมาเป็นที่นิยมของสังคมไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงอีกหลายประเทศ โดยมีผู้ใช้จำนวนมากจนแทบจะแทนที่การโทรศัพท์ในแบบดั้งเดิมร่วมกันกับโปรแกรมแมสเซนเจอร์ของเฟซบุ๊ก (Facebook Messenger) และ “วอทส์แอป” (Whatsapp) ซึ่งทำงานคล้ายกันและเป็นที่นิยมในฝั่งตะวันตก วัฏจักรการเกิดขึ้นและหายไปจากความนิยมของแพลตฟอร์มการสื่อสารและสื่อสังคมออนไลน์สมัยใหม่เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ส่วนหนึ่งของสังคมโลกร่วมสมัย บนโลกไซเบอร์ ผู้คนต่างมีสิทธิเสรีภาพอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าถึงและใช้งาน รวมถึงเลิกใช้ปิดบัญชีได้ตลอดเวลา ผู้พัฒนาแพลตฟอร์มและโปรแกรมต่างต้องแย่งชิงผู้ใช้ให้อยู่กับแพลตฟอร์มของตนได้นานที่สุด เพื่อสร้างรายได้ซึ่งมักมาจากการโฆษณาและวิเคราะห์ใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลผู้ใช้และพฤติกรรมการใช้งานและแสดงความสนใจในรูปแบบต่าง ๆ ในฝั่งของ

รัฐบาลก็ยังให้ความสนใจใช้ประโยชน์สื่อสังคมออนไลน์ในการสื่อสารและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในหลายทาง ซึ่งในขณะเดียวกันก็คอยระแวดระวังตรวจสอบพื้นที่ไซเบอร์ในหลายระดับ ในฐานะพื้นที่ในการแผ่อำนาจปกครองควบคุมและระวังภัยคุกคาม สังคมการเมืองออนไลน์ของไทยที่สร้างและรวมตัวกันอยู่บนแพลตฟอร์มเหล่านี้จึงต้องปรับตัวกับกระแสและเงื่อนไขในหลายทาง ประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้จังหวะจะโคน เพื่อกล่อมเกลาคิดไปจนถึงขับเคลื่อนสังคมรอบข้าง

ด้วยภาพของปรากฏการณ์ในมิติต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในยุคดิจิทัลที่อาจย้อนมามากด้นต่อประเด็นเหล่านี้ในสังคมจริง ความสนใจของผู้คนต่อประเด็นดังกล่าวได้ถูกแสดงออกในหลายทิศทางโดยเฉพาะในโลกออนไลน์ การสื่อสารในโลกจริงยังกระเพื่อมต่อไปถึงทุกส่วนของสังคมข้อมูลข่าวสารของบุคคล กระแสและวิวาทะได้หล่อหลอมระบบคุณค่าส่วนหนึ่งในสังคมไทยร่วมสมัยผ่านความเป็นสังคมเครือข่าย (Network Society) บนโลกอินเทอร์เน็ต บนโครงสร้างที่ยึดโยงปฏิบัติการทางสังคมและการเมืองออนไลน์อยู่ที่ “เครือข่าย” ซึ่งเชื่อมต่อกันอยู่บนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media Platform) เดียวกัน ของผู้คนภายใต้ความสนใจร่วมกัน “แพลตฟอร์ม” นี้รองรับการรวมจับกลุ่มเครือข่ายสนทนา สร้างพื้นที่สื่อสารสาธารณะ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งพื้นที่เฉพาะเรื่องการเมืองโดยตรง หรือเป็นเรื่องนานาสาธและข่าวสารประจำวันของผู้คนธรรมดา รวมถึงประเด็นทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่พอจะมองเห็นความหลากหลายทางความคิดได้ถูกสื่อออกมาให้ศึกษาได้ไม่แพ้การศึกษาในพื้นที่จริง

ความหมายของการเคลื่อนไหวทางสังคม

นักวิชาการได้ให้ความหมายของการเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนี้

Turner, Ralph H. & Killian, Lewis M. ได้ให้ความหมายของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ การรวมกลุ่มปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง เพื่อเปลี่ยนแปลงหรือยับยั้งการเปลี่ยนแปลงสังคม หรือในกลุ่มที่ตนเองมีส่วนร่วม (Turner, Ralph H. & Killian, Lewis M., 1957)

Kornhauser, W. ใช้ทฤษฎีนี้กับการเคลื่อนไหวทางสังคมในหนังสือของเขาที่ชื่อ “การเมืองของ Mass Society” เขากล่าวว่าในสังคมมวลชน ความผิดปกติและความเห็นแก่ตัวทำให้กลุ่มเล็ก ๆ ในท้องถิ่นและเครือข่ายลดลง สิ่งที่เหลืออยู่หลังจากนี้คือชนชั้นสูงที่มีอำนาจ ข้าราชการจำนวนมหาศาลและบุคคลที่โดดเดี่ยว ในสังคมนี้บัพเพอร์ที่อยู่ตรงกลางระหว่างการกีดกร่อนแบบยอตนและการไม่ใช่อยอดและช่องทางปกติสำหรับผู้ที่ไม่ได้เป็นชนชั้นสูงที่มีอิทธิพลต่อชนชั้นสูงก็ไม่ได้ผล สิ่งนี้ทำให้คนที่ไม่ใช่ชนชั้นรู้สึกแปลกแยกมากขึ้นและอ่อนไหวต่อความคลั่งไคล้ (Kornhauser, W., 1959)

Habermas, J. ได้กล่าวว่า ขบวนการสังคมแนวใหม่หรือที่เรียกว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อกว่ายี่สิบปีมานี้เอง (Habermas, J., 1981) ในขณะที่ (Gunder, Frank A. & Fuentes, M. กลับเห็นว่าขบวนการสังคม “แนวใหม่” นั้น แท้จริงแล้วไม่ใช่เรื่องใหม่แต่อย่างใด แต่ความน่าสนใจอยู่ที่ประเด็นใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมากกว่า (Gunder, Frank A. & Fuentes, M., 1989) ซึ่งประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นใหม่มี 2 เรื่องที่น่าสนใจ ประการแรกคือเกิดการเปลี่ยนแปลงนิยามของคำว่า “การเมือง” จากความหมายเดิมที่มีนัยในเชิงการเมืองระดับรัฐชาติ รัฐบาลและพรรคการเมือง มาเป็นการเมืองภาคประชาชน และประการที่สอง ขบวนการสังคมแนวใหม่สนใจขบวนการต่อต้านอำนาจ (Resistance Movements) และการปฏิเสธกฎระเบียบ (Civil Disobedience) ไม่เฉพาะในประเทศและรัฐของตนเท่านั้น แต่รวมถึงการต่อสู้เรียกร้องระหว่างประเทศด้วย ทั้งนี้เป็นการสนองตอบความต้องการขยายพื้นที่ของประชาชนไม่ให้ถูกจำกัดเหมือนดังแต่ก่อน และเป็นการลดช่องว่างระหว่างรัฐและประชาชนลงอย่างไ้รก็ตามผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นคือการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองหรือโครงสร้างสังคมเพื่อลดข้อขัดแย้ง

Gail Omvedt ให้ทัศนะว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ถือเป็นขบวนการทางสังคมในความหมายที่ว่า การจัดองค์กรโครงสร้างและอุดมการณ์ทั่วไปในแนวกว้างที่มุ่งจะเปลี่ยนแปลงสังคม (Gail Omvedt, 1993)

Lyman, Ford M. ได้กล่าวว่าขบวนการหมายรวมถึงกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบรรทัดฐานของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายไม่เฉพาะการปฏิรูปทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น แต่ยังมุ่งหวังที่จะบรรลุเป้าหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและสิทธิส่วนบุคคลแต่ไม่อาจเป็นไปได้ในขณะนี้ ภายใต้บริบทการบริหารบ้านเมืองตามทัศนคติและบรรทัดฐานแบบดั้งเดิม (Lyman, Ford M., 1995)

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ได้สรุป ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ไว้ว่า 1) ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของชนชั้นเพียงอย่างเดียว 2) ประเด็นการเรียกร้องไม่ใช่เรื่องเดิม ๆ ที่เป็นผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของคนจำนวนมากจากหลายกลุ่มหลายชนชั้น 3) ผู้เรียกร้องที่มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวด้วยตัวเองไม่ใช่การเรียกร้องผ่านกลไกของรัฐหรือกลไกทางการเมือง เนื่องจากการไม่เชื่อมั่นไม่ศรัทธาความเป็นตัวแทนของพรรคการเมืองและความจริงใจของรัฐ และ 4) เป้าหมายของการเรียกร้องต้องการสร้าง “กติกากฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต” ไม่ใช่การช่วงชิงอำนาจของรัฐดังเช่นขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นมาในอดีต (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542)

ประภาส ปิ่นตบแต่ง กล่าวว่า แต่ก็เป็นการเริ่มต้นพัฒนาการการให้ความหมายการเคลื่อนไหวทางสังคมเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีขบวนการทางสังคมที่สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมข้ามชาติหรือองค์กรพัฒนาเอกชนข้ามชาติ

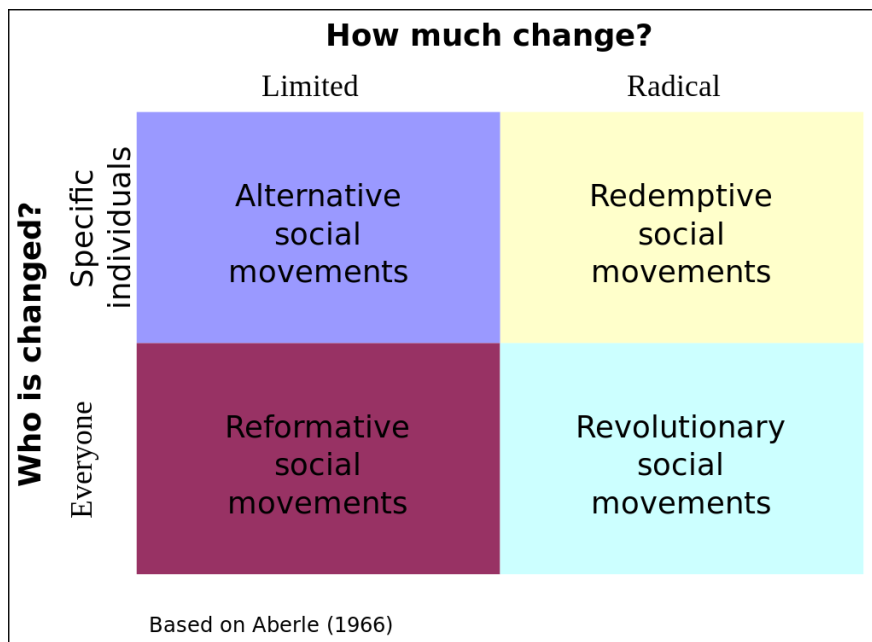

ซึ่งมีการเคลื่อนไหวบนประเด็นปัญหาต่างกันไปได้ชัดเจนกว่าทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ คือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) และทฤษฎีขบวนการทางสังคมใหม่ (New Social Movement Theory) (ประภาส ปันตบแต่ง, 2552)

กล่าวโดยสรุป การเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการเรียกร้องของกลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่ง ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทิศทางที่ตนเองปรารถนาเป็นการกระทำรวมหมู่ที่มี จุดมุ่งหมายร่วมกันทางสังคม โดยผู้เข้าร่วมจะถูกกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกและการตื่นตัวเรื่อง นั้น ๆ ซึ่งมีลักษณะของการผลักดันและเรียกร้อง ในรูปแบบของการเคลื่อนไหวต่อต้าน การแสดงอัตลักษณ์ การปลุกจิตสำนึก โดยมีอุดมการณ์ร่วมกันว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวจะนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่ตนปรารถนา และในกระบวนการเคลื่อนไหวนั้นอาจส่งผลต่อ ระบบค่านิยมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ หรือความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐ และประชาชน

ประเภทของการเคลื่อนไหวทางสังคม

นักสังคมวิทยา Aberle, David F. กล่าวว่า ความแตกต่างระหว่างการเคลื่อนไหวทางสังคมตามสิ่งที่บุคคลต้องการเปลี่ยนและการเปลี่ยนแปลงที่บุคคลต้องการ ขบวนการปฏิรูป พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างโดยเฉพาะเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม ขบวนการ ปฏิวัติพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงทุกแง่มุมของสังคมอย่างสมบูรณ์ (Aberle, David F., 1966) เช่นเดียวกับกลุ่มอนาธิปไตยการเคลื่อนไหว Redemptive จะหมายถึง “การแสวงหา” และ เป้าหมายของพวกเขาคือการกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงภายในหรือเติบโตทางจิตวิญญาณใน บุคคล องค์การที่ผลักดันการเคลื่อนไหวในประเด็นต่าง ๆ อาจรวมถึงกลุ่ม Anonymous, New Age หรือกลุ่มหัวรุนแรงชาวคริสต์ การเคลื่อนไหวทางเลือกมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาตนเอง และจำกัดการเปลี่ยนแปลงเฉพาะต่อความเชื่อและพฤติกรรมของแต่ละบุคคลรวมถึงขบวนการ ต่อต้านพยายามที่จะป้องกันหรือเลิกทำการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม อาทิ ขบวนการ เคเคเค (Ku Klux Klan: KKK) ซึ่งสนับสนุนแนวคิดความยิ่งใหญ่ของคนผิวขาว ชาตินิยมคน ผิวขาว และต่อต้านการย้ายถิ่น รวมไปถึงขบวนการนาซีใหม่ (Neo Nazi Movement) ที่ สนับสนุนแนวทางชาตินิยม การเหยียดผิว การเหยียดเพศ และการต่อต้านชาวยิว กลับมา ดำเนินการเคลื่อนไหวอย่างเข้มข้นมากขึ้น

ภาพที่ 1 ประเภทของการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวของ Aberle, David F.

Aberle, David F. ได้แบ่งประเภทของการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็น 4 ประเภท (Aberle, David F., 1966) กล่าวคือ

1. การเคลื่อนไหวทางสังคมทางเลือก (Alternative Social movement) มุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางประการของบุคคลเป็นสำคัญ

2. การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบไถ่ถอน (Redemptive Social movement) เป็นขบวนการที่ต้องการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม ให้ความสนใจอย่างมากกับการรื้อถอนด้านอัตลักษณ์ (Identities) ระบบความคิด (Way of thinking) คุณค่า (Values) และภาคปฏิบัติของวาทกรรม (Discursive practice) เป็นการเผชิญหน้ากับประเด็นที่ไม่ใช่แค่เกี่ยวข้องกับตัวนักศึกษาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงชุดความคิดต่าง ๆ ที่ครอบงำสังคมอยู่ ขบวนการประเภทนี้พัฒนาขึ้นจากเงื่อนไขของระบบแห่งการเลือกปฏิบัติอันมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมทั้งวัฒนธรรมภายในสังคมและวัฒนธรรมการกดขี่ที่มาจากภายนอก (เช่น สืบทอดจากยุคอาณานิคม) ประเด็นทางอัตลักษณ์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ เพศ สัญชาติ และลักษณะเฉพาะบุคคล อันนำไปสู่การเรียกร้องเกี่ยวกับเสรีภาพและการปลดปล่อย เพื่อให้หลุดพ้นจากการกดขี่เหล่านั้น

3. ขบวนการปฏิรูปทางสังคม (Reformative Social movement) เป็นขบวนการที่ต้องการมีส่วนร่วมเคลื่อนไหวทั้งเชิงสถาบันและเชิงคุณค่า ตั้งแต่ผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลง

นโยบาย เปลี่ยนแปลงตัวบุคคล หรือร่วมตีความในบรรทัดฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในสังคม ขบวนการเช่นนี้ พัฒนาขึ้นจากการที่ปัญหาเกิดขึ้นจากผลของนโยบาย ทั้งในส่วนของ สถาบันการศึกษา ไปจนถึงระดับรัฐบาล หรือแม้กระทั่งสถาบันทางสังคมและเศรษฐกิจ อาจเกิดขึ้นเพื่อต้องการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อนักศึกษาโดยตรง และนโยบายที่ กระหน่ำต่อหลักการและคุณธรรมในสังคม ขบวนการประเภทนี้มักปรากฏในประเทศที่ปกครอง โดยระบอบประชาธิปไตย และมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่ประสบความสำเร็จในอดีต เป็นตัวอย่างให้เห็น

4. ขบวนการปฏิวัติทางสังคม (Revolutionary Social movement) ให้ความสำคัญ กับการเปลี่ยนแปลงสถาบันทางสังคม ทั้งในระบบเศรษฐกิจและระบบการเมืองอาจสะท้อนถึง คุณค่าเชิงวัฒนธรรมบางประการของนักกิจกรรมที่รู้สึกว่าถูกทรยศโดยสถาบันทางการเมืองใน ขณะนั้น เช่น สถาบันการเมืองที่หักหลังต่อคุณค่าของประชาธิปไตย แต่กระนั้น การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณค่าก็ไม่ใช่เป้าหมายหลัก ขบวนการประเภทนี้พัฒนาขึ้นจากเงื่อนไขของการ กีดกัน (Deprivation) ทั้งทางด้านสิทธิมนุษยชนในระบบการเมือง หรือการกีดกันที่สร้างความ เหลื่อมล้ำในระบบเศรษฐกิจ การก่อร่างของขบวนการมักมาจากการที่นักศึกษา มองเห็น ทางเลือกใหม่ที่ดีกว่าในระบบเดิม อันส่งผลให้ระบบเก่าขาดความชอบธรรมโดยทั่วไปเกิด สาเหตุที่ระบบการเมืองไม่สามารถปรับตัวตามสังคมที่เปลี่ยนไป เช่น ขบวนการประชาธิปไตย ในเกาหลีใต้ ขบวนการประชาธิปไตยในยุโรปตะวันออก เป็นต้น

ขั้นตอนของการเคลื่อนไหวทางสังคม

นักสังคมวิทยาอย่าง Blumer, Herbert และ Charles Tilly ได้ศึกษาวงจรชีวิตของ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งมีกระบวนการสี่ขั้นตอน ในระยะเริ่มแรก ผู้คนตระหนักถึง ปัญหาและมีผู้นำเกิดขึ้น ตามด้วยขั้นตอนการรวมตัวกัน เมื่อคนเข้าร่วมและจัดระเบียบเพื่อ เผยแพร่ปัญหาและสร้างความตระหนัก ในขั้นตอนการจัดตั้งสถาบันการเคลื่อนไหวไม่ต้องการ อาสาสมัครระดับรากหญ้าอีกต่อไป เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้น ซึ่งมักจะมีพนักงานที่ได้รับค่าจ้าง เมื่อคนตกอยู่ห่างออกไปนำมาใช้เคลื่อนไหวใหม่เคลื่อนไหวประสบความสำเร็จนำเกี่ยวกับการ เปลี่ยนแปลงที่ขอหรือคนไม่ใช้ปัญหาอย่างจริงจังเคลื่อนไหวตกอยู่ในขั้นตอนการลดลง การเคลื่อนไหวทางสังคมแต่ละครั้งที่กล่าวถึงข้างต้นจะเห็นว่าสื่อสังคมออนไลน์มีศักยภาพที่จะ เปลี่ยนวิธีการที่ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น Twitter, Facebook ฯลฯ ซึ่งได้รับการ กระตุ้นเตือนผ่านกิจกรรมโซเชียลมีเดียของกลุ่มคนคือการเคลื่อนไหวทางสังคม ท้ายที่สุด แล้วการเคลื่อนไหวทางสังคมเพิ่งเริ่มต้นด้วยการเปิดใช้งานสื่อสังคมออนไลน์มักจะเกี่ยวกับ สาเหตุที่เกิดขึ้นใหม่หรือปัญหาในใจของบุคคลหรือกลุ่มคนนั้น ๆ เชิงอุดมคติ การรับรู้ปัญหา สามารถแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็วด้วยการคลิกโดยที่ผู้คนนับพันทั่วโลกได้รับการแจ้ง ในเวลาเดียวกัน สามารถสร้างผู้ชมผ่านโซเชียลมีเดียโดยไม่ต้องพบปะผู้คนทีละคนเป็นแรง

บันดาลใจในการแสดงความคิดหรือสิ่งต่าง ๆ ผ่านทางความคิดของบุคคลโดยไม่สนใจว่าความคิดเหล่านี้จะดีหรือไม่ดี แต่ต้องการโพสต์ แชร์ความรู้สึกที่มีต่อสิ่งนั้นเพื่อนให้ผู้ชมโซเชียลมีเดียเข้ามาดูเท่านั้น (Blumer, Herbert, 1969); (Charles Tilly, 1978)

สถานภาพทางสังคมในยุคดิจิทัลทางการเคลื่อนไหวของสังคมไทย

โลกและสังคมร่วมสมัยได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ตลอดมาจนถึงปัจจุบันด้วยแรงขับเคลื่อนสำคัญหลายประการ กระแสการเปิดเสรีและเชื่อมต่อหลายภาคส่วนของหลายสังคมเข้าหากันได้ถูกพัฒนาในหลายมิติ บนเส้นทางต่อเชื่อมของเทคโนโลยีการสื่อสารความสามารถและความเร็วสูง ซึ่งถูกพัฒนาเร่งความเร็ว ตลอดจนความซับซ้อนในการเชื่อมต่อขึ้นหลายเท่าตัว เพื่อรองรับทุกกิจกรรมของชีวิตในศตวรรษที่ 21 และยังคงครอบคลุมถึงกลไกไปถึงชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง ของผู้คนในสังคมร่วมสมัยของเราอย่างกว้างขวางทั่วถึงไปตามการต่อเชื่อมอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน อำนาจ พลัง การครอบงำควบคุมปกครองและต่อต้าน ขบวนการเคลื่อนไหวและรูปแบบของปฏิบัติการบนพื้นที่การสื่อสารร่วมสมัยที่เกิดขึ้นตามมาพร้อมกันทำให้การเมืองยุคดิจิทัลได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงจากการเมืองในยุคก่อนหน้า การเมืองของสังคมประชาธิปไตยยุคก่อนหน้าที่สื่อวิทยุ โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์เคยมีบทบาทสำคัญกำลังแพร่กระจายขยายวงไปสู่การเมืองบนโครงข่ายอินเทอร์เน็ต บนฐานรากแพลตฟอร์มการสื่อสารแบบใหม่ (Platforms) ของผู้มีอำนาจรายใหม่ พร้อมไปกับแนวรบดั้งเดิมในพื้นที่ทางกายภาพ ที่ขยายออกไปสู่แนวรบบนพื้นที่ไซเบอร์ (Cyberwarfare) การเมืองยุคดิจิทัลจึงเป็นความสนใจหลักของเนื้อหาในหน่วยการศึกษานี้ ที่จะชวนให้ผู้อ่านได้สำรวจปริณทลทางความรู้ของการเมืองในสังคมร่วมสมัยของเราเกือบทั้งโลกนี้ไปด้วยกัน

ในสังคมยุคดิจิทัล ปฏิเสธไม่ได้ว่าอินเทอร์เน็ตได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และประชาธิปไตย โดยอินเทอร์เน็ตถือเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของ การบริหารงาน การให้บริการของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ช่องทางการสื่อสารชวนเชื่อ ในทางการเมือง พื้นที่ในการนัดพบกันของกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชน การสื่อสารกิจกรรมการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบของการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกันทั้งสิ้น อินเทอร์เน็ตจึงถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการช่วยย่นระยะทาง และระยะเวลาในการสื่อสาร รวมทั้งยังสามารถส่งผ่านข้อมูลได้แพร่หลาย และเกิดความสะดวกมากยิ่งขึ้น

ในสังคมดิจิทัลปัจจุบัน ที่กำลังเผชิญกับปัญหาความขัดแย้ง และวิกฤติทางการเมือง ทำให้อินเทอร์เน็ตกลายมาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการต่อสู้ทางการเมือง อาทิเช่น เฟสบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) กระดานสนทนา (Web board) หรือแม้กระทั่งการเผยแพร่

คลิปวิดีโอผ่านทางเว็บไซต์ยูทูบ (www.youtube.com) และทำให้เกิดเป็นสังคมออนไลน์ขึ้น ซึ่งเป็นพื้นที่ในการรวมตัวกัน เพื่อแสดงความคิดเห็น พุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมือง รวมไปถึงยังเป็นการรายงานความเคลื่อนไหวของการชุมนุม ที่มีความรวดเร็วในการนำเสนอข้อมูล ดังนั้นอินเทอร์เน็ตจึงเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น (พริตา ชัยอนันต์, 2563)

หากนำเรื่องสื่อออนไลน์กับการเคลื่อนไหวทางสังคมไทยมาพิจารณาร่วมกันในอีกแง่ ปัจจัยภายในองค์กรของกลุ่มอิสระเองก็เอื้อต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองยุคใหม่เช่นกัน ตั้งแต่การทำงานเป็นทีม การไม่มีผู้นำที่เป็นทางการ การไม่มีสายบังคับบัญชา การทำงานที่ไม่ยึดติดกับตำแหน่งและโครงสร้าง รวมทั้งไม่ต้องมีสมาชิกจำนวนมาก ๆ โดยกลุ่มอิสระมองว่า ตัวกิจกรรมเป็นแรงจูงใจ และความสำเร็จเป็นรางวัลสำหรับการทำงานโดยตัวมันเอง ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมองค์กรของกลุ่มอิสระบางกลุ่มยังเน้นการคิดนอกกรอบและท้าทายแบบแผนเดิม ๆ ของการเคลื่อนไหว รวมทั้งแฝงไปด้วยความคิดเสรีนิยมใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชน เสรีภาพ ความเป็นประชาธิปไตย และองค์กรภาคประชาสังคม (NGOs) เพื่อเรียกร้องในการแก้ไขปัญหาทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ (Cheangsan, U., 2013) ตามรูปแบบกิจกรรม อุดมการณ์และเป้าหมายขององค์กร NGOs ในประเทศไทยมีบทบาทในสังคมมายาวนานกว่า 40 - 50 ปี ทั้งนี้ในสังคมไทยเอ็นจีโอเหล่านี้มีทั้งที่เป็นกลุ่มบุคคลและองค์กร ซึ่งรวมไปถึงมูลนิธิหรือหน่วยงานเอกชนต่าง ๆ ที่ทำงานด้านการพัฒนา หากลองยกตัวอย่างองค์กรเอ็นจีโอตัวเก่าและเป็นที่รู้จักของประเทศไทย ก็เช่น สภาอากาศไทย

อย่างไรก็ดี หากลองพิจารณาขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในภาพรวมโดยอนุโลม วิวัฒนาการที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวมักเป็นไปในเชิงพลวัตของขบวนการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะในด้านยุทธศาสตร์ (Strategy) กลยุทธ์ (Tactic) และกรอบ (Frame) การดำเนินการเคลื่อนไหว ด้วยเหตุนี้ ยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ และกรอบการดำเนินการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคปัจจุบันจึงมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นอันเป็นผลจากการเรียนรู้จากความสำเร็จและความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวในอดีต ทั้งนี้ แนวคิดของ Geoffrey Pleyers & Marlies Glasius ได้กล่าวไว้ว่า 1) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดำเนินการเคลื่อนไหวโดยใช้พื้นที่และเครือข่ายที่เอื้อต่อการขยายตัวของตนเองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการใช้พื้นที่สาธารณะและท้องถนน 2) ผู้ที่เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวมักมีภูมิหลังใกล้เคียงกัน โดยมักเป็นกลุ่มบุคคลที่ทิศทางการทำงานคลุมเครือและเป็นบุคคลที่รับข่าวสารผ่านเครือข่ายข้อมูลที่กว้างขวางระดับโลก และ 3) ขบวนการเคลื่อนไหวมีข้อเรียกร้องที่ใกล้เคียงกัน คือ มุ่งเน้นประเด็นว่าด้วยประชาธิปไตย ความยุติธรรมทางสังคม และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งประเด็นสุดท้ายนี้เป็นวิวัฒนาการที่สำคัญ เพราะเป้าหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่จำเป็นต้องเป็นการท้าทายอำนาจรัฐหรือช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งอีก

ต่อไป แต่อาจเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเป้าหมายทั้งสองประการในเวลาเดียวกันก็ได้ (Geoffrey Pleyers & Marlies Glasius, 2011)

นอกจากนี้ อีกวิวัฒนาการหนึ่งที่น่าสนใจของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ รูปแบบการจัดองค์กรของขบวนการเคลื่อนไหว แต่เดิมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมักมีการจัดองค์กรที่เป็นรูปธรรมและมีลักษณะรวมศูนย์ ดังจะเห็นได้จากการมีเป้าหมายและกลุ่มผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวที่ชัดเจน แต่ในยุคปัจจุบัน รูปแบบการจัดองค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นนามธรรมและมีการกระจายอำนาจมากขึ้น อย่างไรก็ตาม นักวิชาการจำนวนหนึ่งระบุว่าวิวัฒนาการดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะบทบาทที่เพิ่มมากขึ้นของสื่อออนไลน์ (Social Media) ในฐานะสื่อกลางและเครื่องมือสำหรับการถ่ายทอดข้อมูล ระดมทรัพยากรและระดมคนให้เข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (ภาณุภัทร จิตเที่ยง, 2563)

การใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ในภาพอุดมคติของการเมืองที่เปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วม (Participatory Politics) พื้นที่สื่อสังคมเหล่านี้อาจพัฒนาการรวมกลุ่มสนทนาต่อไปเป็นชุมชนออนไลน์ สร้างความเข้าใจร่วมกัน และเรียนรู้ร่วมกัน หรืออาจใช้ถกเถียงปัญหา หรือขับเคลื่อนกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองก็ได้ ในงานการศึกษาเครือข่ายร่วมสมัยมักมองว่าแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ร่วมสมัย รวมถึงตัวบริษัทย่างเฟซบุ๊กเองก็มองตัวเองเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองอันทรงประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีจนเป็นเหมือนดั่งแกวส์สารพัดนึกของมวลชน (Technological Determinism) แต่ในการสังเกตการณ์ปรากฏการณ์การเมืองร่วมสมัยก็ยังเห็นกระแสความเข้าใจที่ไหลไปบนเทคโนโลยีอย่างหลุดลอยจากความเป็นจริง ความวิตกกังวลต่อความไร้เสถียรภาพของชนชั้นกลางร่วมสมัยเปิดสู่บทสนทนาวิวาทะที่ไม่เป็นทางออกของปัญหา และยังอาจมีการแบ่งแยก ก้าวร้าวรุนแรง ต่อกลุ่มแนวคิดปฏิบัติของตนได้

สรุป

การเคลื่อนไหวทางสังคมมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพึ่งพาดิจิทัล ซึ่งเป็นสื่อกลางที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เป็นอีกสิ่งที่สามารถทำให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมได้ไม่แพ้การสื่อสารแบบมวลชน เพราะในปัจจุบันมีจำนวนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตทั่วโลกส่วนใหญ่ใช้สมาร์ทโฟนเป็นหลักไม่ว่าจะใช้ ดูข่าว เล่นโซเชียล หรืออะไรก็ตาม ทำให้การเข้าถึงข่าวสารต่าง ๆ นั้นสะดวกเข้าได้ทุกที่ทุกเวลา ดิจิทัลจึงมีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตและการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มคนในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามหากเอ่ยถึงวัฒนธรรมที่ได้รับคามนิยมในหมู่มวลชนซึ่งมีบทบาทในเชิงการเมือง ต้องยอมรับว่าความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองสิ่งมีมายาวนานอย่างยิ่ง และก่อนหน้าที่วัฒนธรรมกลุ่มนี้จะถูกนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ฝ่ายรัฐหรือฝ่ายปกครองเคยใช้“วัฒนธรรมสมัยนิยม”เป็นเครื่องมือโฆษณาประชาสัมพันธ์

หรือแม้แต่ใช้ในบทบาทเชิง “โฆษณาชวนเชื่อ” (Propaganda) ด้วยซ้ำ หากมองความสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่งในเบื้องต้น จะเห็นการใช้สื่อที่ปรากฏในวัฒนธรรมร่วมสมัยอย่างเข้มข้นและเห็นได้ชัดในช่วงที่สถานการณ์บ้านเมืองไม่ปกติ วัฒนธรรมร่วมสมัยถูกใช้ในการทางการเมืองในยุคใหม่ สื่อสิ่งพิมพ์ ข่าวสาร และโซเชียล คือสิ่งที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในเชิงการเมือง

ในฐานะพลเมืองที่ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม การเรียนรู้และเข้าใจถึงสิทธิและความรับผิดชอบในสังคมออนไลน์ย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ดี นอกจากนั้น การเรียนรู้เกี่ยวกับโอกาสแห่งศตวรรษใหม่ที่โลกดิจิทัลสร้างขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงฉับพลันของโลกดิจิทัลนั้น มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อเสียคือเราเห็นข่าวปลอมเยอะขึ้นมาก รวมถึงเกิดคำถามเรื่องความปลอดภัยของข้อมูลส่วนบุคคลและอาชญากรรมไซเบอร์ แต่ขณะเดียวกัน ข้อดีคือเกิดเสียงสาธารณะที่สามารถเปิดพื้นที่ให้เสียงท้องถิ่นพูดในเรื่องราวของตนมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล. (2563). Social movement คืออะไร ทำไมจึงสำคัญ. เรียกใช้เมื่อ 25 พฤษภาคม 2563 จาก <https://www.amnesty.or.th/latest/blog/47/>
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น. กรุงเทพมหานคร: วิชาษา.
- ประภาส ปันตบแต่ง. (2552). กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- พริดา ชัยอนันต์. (2563). อินเทอร์เน็ตกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง. เรียกใช้เมื่อ 25 พฤษภาคม 2563 จาก <https://natchapblog.wordpress.com/>
- ภาณุภัทร จิตเที่ยง. (2563). เหยี่ยงสองด้านของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เจาะลึก Social. เรียกใช้เมื่อ 25 พฤษภาคม 2563 จาก <https://thematter.co/social/two-side-of-social-movement/41000>.
- Aberle, David F. (1966). The Peyote Religion among the Navaho. Chicago: Aldine.
- Blumer, Herbert. (1969). Collective Behavior. Principles of Sociology. New York: Barnes and Noble.
- Charles Tilly. (1978). From Mobilization to Revolution. New York: Routledge.
- Cheangsan, U. (2013). History of Kanmuang Phak Prachachon (people's politics): the ideas and practices of political activists in the present. Bangkok: Thammasat University.

- Gail Omvedt. (1993). *Reinventing Revolution: New Social Movements in South Asia*. New York: Routledge.
- Geoffrey Pleyers & Marlies Glasius. (2011). Post - 2011 Movements: Democracy, Social Justice, Dignity. *Development and Change*, 44(3), 547-567.
- Gunder, Frank A. & Fuentes, M. (1989). Ten Theses on Social Movements. *World Development*, 17(2), 179-191.
- Habermas, J. (1981). New Social Movement. *Telos*, 49(2), 33-37.
- Kornhauser, W. (1959). *The Politics of Mass Society*. New York: The Free Press.
- Lyman, Ford M. (1995). *Social Movement: Critics, Concepts, Case Studies*. London: Macmillan.
- Michael Hardt & Antonio Negri. (2000). *Empire*. Cambridge, MA, USA: Harvard University Press.
- Turner, Ralph H. & Killian, Lewis M. (1957). *Collective Behavior*. Englewood Cliffs, NJ.: PrenticeHall.